

Het literair werk van Edgar Allan Poe als inspiratiebron voor Europese kunstenaars.

Kris Huygen

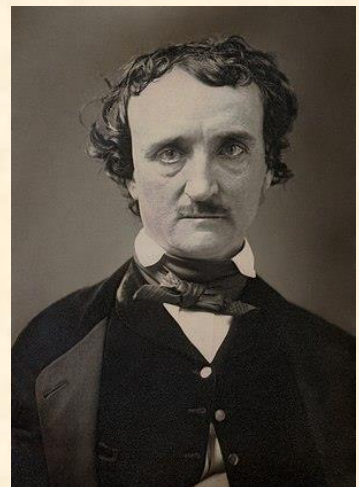
Edgar Allan Poe (1809-1849) is ongetwijfeld de bekendste Amerikaanse schrijver uit de eerste helft van de 19de eeuw. Naast sommige van zijn gedichten, waaronder het befaamde *The Raven* (de Ierse Nobelrijks winnaar William Butler Yeats noemde hem de grootste Amerikaanse dichter), kennen we Poe vooral van zijn korte griezelverhalen, zoals *The Black Cat* en *The Murders in the Rue Morgue*.

Poe introduceerde als eerste het personage van de slimme detective (Monsieur C. August Dupin), die epateert met zijn uitzonderlijk deductief/intuïtief vermogen om misdaden op te lossen. Conan Doyle met zijn Sherlock Holmes en Agatha Christie met haar Hercule Poirot zijn hem schatplichtig.

Maar Poe was veel meer dan dat. Ondanks zijn gokverslaving en compulsief drankgebruik (misschien een genetische aanleg; ook zijn vader en oudere broer leden aan deze ziekte), was hij enorm productief. Zijn *Collected Tales and Poems*, uitgegeven in de Wordsworth Library Collection, telt 783 blz. heel kleine druk. Behalve zijn gedichten schreef Poe 27 griezelverhalen, 25 satirische/humor verhalen en 14 fantasieën, de roman *The Narrative of A. Gordon Pym of Nantucket*, en ook nog talloze kritieken voor de magazines in Richmond, Baltimore, Philadelphia en New York.

De rusteloze Poe bleef nergens lang hangen. Als criticus was hij meedogenloos, wat hem weinig vrienden maakte. Rufus Griswold die na Poe's dood diens verzamelde werken (in vier delen) uitbracht tussen 1850 en 1855 en in de inleiding tot het derde deel ook zijn venijnige herinneringen spuwde, nam weerwraak.

Poe was van jongs af aan een hypersensitief persoon, die al vroeg zijn angsten voor het Leven en voor de Dood probeerde te kalmeren met alcohol. Maar hij was ook heel intelligent en belezen (zie de talrijke Latijnse citaten waarmee hij zijn teksten verfraaide).

In Europa werd hij pas echt bekend na zijn dood, via de vertalingen naar het Frans van zijn verhalen en poëzie door Charles Baudelaire (1821-1867) en later Stéphane Mallarmé. Ook *Eureka*, het proza gedicht (40.000 woorden!) waarin Poe zijn kosmologische inzichten over het ontstaan van het Universum en de plaats van de Mens neerschreef, werd door Baudelaire vertaald.

Zie over *Eureka* het uitgebreid artikel van Ludo Noens in nummer 148 van *Portulaan*.

Veel Europese schilders en tekenaars hebben later inspiratie gevonden in het werk van Poe. Ik zal hier meer bepaald zijn gedicht *The Raven* en drie korte verhalen onder de loep nemen, nl. *Ligeia* (Poe vond dit zijn beste verhaal), *Hop-Frog* en *The Domain of Arnheim*.

THE RAVEN (1845)

'With me poetry has not been a purpose; but a passion, and the passion should be held in reference.'

Aldus Poe in de inleiding tot zijn gedichten. Niet te verwonderen dat hij een rabiaat tegenstander was van zijn tijdgenoot Henry Longfellow (1807-1882), één van de zogenaamde *fireside* dichters uit New England die met huiselijke thema's en moraliserende toon zeer populair waren in het Amerika en Engeland van de 19de eeuw.

Wat een contrast met het sombere, maar o zo melodieuze gedicht over een dichter-student die rond middernacht, half in slaap, een vreemd klopgekluid hoort dat hij aanvankelijk niet kan thuisbrengen. Wanneer hij het raam opent, vliegt een statige raaf binnen die vorstelijk landt op het beeld van Pallas Athene, op een plank boven de deur. Naar zijn naam gevraagd *quoths the Raven: 'Nevermore'*.

Is het maar een woord dat de vogel opving van zijn ongelukkige meester, ten onder gegaan in een wrede ramp? De dichter rolt een stoel tot bij de deur en vraagt zich af wat de Raaf toch bedoelt met het telkens herhaalde *'Nevermore'*. Dan beseft de jongeman dat de vogel met zijn vurige ogen gekomen is om hem te herinneren aan zijn gestorven Lenore en hij vraagt de zwarte indringer: *'Is there balm in Gilead?...Tell this*

soul with sorrow laden if, within the distant Aidenn/it shall clasp a sainted maiden whom the angels name Lenore...'

En nogmaals het antwoord 'Nevermore'. En de raaf zal blijven zitten op de buste van Pallas Athene boven de deur, en de ziel van de dichter zal nooit met Lenore verenigd worden...

(Die vraag naar de balsem van Gilead refereert letterlijk naar een zeldzaam geneeskrachtig parfum, en figuurlijk naar woorden van de profeet Jeremiah uit de Hebreeuwse Bijbel).

In 1875 bracht de Franse schrijver Stéphane Mallarmé (1842-1898) zijn vertaling *Le Corbeau* uit, geïllustreerd door zijn vriend Edouard Manet. En in 1876 ook het gedicht *Le Tombeau d'Edgar Poë* ('*Tel qu'en Lui-même enfin l'éternité de change...*') Daarna vertaalde hij nog andere van Poe's gedichten (*Poèmes d'Edgar Poë, avec illustrations par Edouard Manet*) uitgegeven in Brussel door Edmond Deman, in 1888.

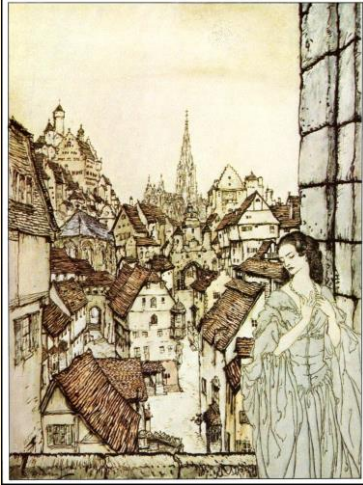
Mallarmé had bijna een jaar in Londen gewoond tussen 1862 en 1863 en hij had een certificaat om Engels te mogen onderwijzen. In 1873 ontmoette hij Manet en nam het in zijn kunstkritieken op voor de schilder, wiens doeken voor de tentoonstelling van het officiële Salon van 1874 waren geweigerd. Later zou Paul Verlaine het derde deel van zijn *Poètes maudits* wijden aan Mallarmé. Ook een aantal Franstalige schrijvers uit België, onder wie Georges Rodenbach en Max Elskamp hadden grote bewondering voor Mallarmé.

In 1894 gaf Mallarmé ook literaire voordrachten in Cambridge en Oxford. Hij was bevriend met Oscar Wilde en schreef een voorwoord bij de oorspronkelijk in het Frans geschreven gothisch-romantische roman *Vathek* (1786) van de Engelse kunstcriticus en schrijver William Thomas Beckford (1760-1844). Die Beckford, in 1771 steenrijk geworden door de erfenis van 1 miljoen pond), liet tussen 1796 en 1813 in Wiltshire een neogotisch landhuis bouwen, Fonthill Abbey, waarvan William Turner een reeks aquarellen maakte. Het is niet uitgesloten dat Poe als jongen Fonthill bezocht toen hij

met zijn 'adoptief' vader John Allan (van Schotse origine) in Engeland verbleef tussen 1815 en 1820.

LIGEIA.

In *Ligeia* beschrijft de ik-figuur zijn liefde voor de 'onbeschrijflijk' mooie, ravenzwarte (*hyacinthine*), gepassioneerde, erudiete lady Ligeia, die hij ergens in een oude vervallen stad aan de Rijn ontmoette. Hun liefde zal niet lang duren, want Ligeia wordt dodelijk ziek. Ze is een passionele vrouw, heel bang om te sterven.

Op de middag van haar dood leest zij haar geliefde een zelfgeschreven gedicht voor, met als eindstrofe: de engelen bevestigen dat het leven van de

Mens een tragedie is, *and its hero the Conqueror Worm.*

Maar wanneer ze heengaat fluistert ze hem ook het adagio in van de Britse filosoof Joseph Glanvill:

'Man doth not yield himself to the angels, nor unto death utterly, save only through the weakness of his feeble will.'

Een sterke wil kan de dood overwinnen.

Eerst is de man ontroostbaar, maar dan koopt hij met de erfenis van de be-middelde Ligeia een verlaten Middeleeuwse abdij ergens in Engeland en huwt de blauwogige, blonde Lady Rowena Trevanion of Tremaine.

Om terug te komen op Fonthill Abbey: mogelijk vond Poe hier wel zijn inspiratie voor de locatie van zijn Toren-Bruidskamer waar de lady Rowena een maand na hun huwelijk ook al ziek wordt. In de hoeken van die vijfhoekige kamer staan zwart-granieten sarcofagen uit de koningsgraven van Luxor, er hangt een grote Saraceense kroonluchter. Al de muren zijn gedrapeerd met goudbrokaten wandtapijten versierd met zwarte arabesken, die zacht bewegen in de tocht van de torenkamer. Het is duidelijk dat Poe gefascineerd was door decoratie en (zoals hij zijn personage laat zeggen) van jongs af aan een voorkeur had voor 'follies'. Het einde van dit verhaal ga ik niet verklappen, maar de opbouw tot de climax is Poe op zijn best.

Een mooi portret van Ligeia (in een vervallen stad aan de Rijn) tekende de Engelse tekenaar en boekillustrator Arthur Rackham (1867-1939). In 1935 illustreerde die Poe's *Tales of Mystery & Imagination*. Ook de jong aan tyfus

gestorven Belgische schilder en graveur Henri Evenepoel (1872-1899) maakte illustraties voor een Franse uitgave van de *Histoires extraordinaires*, maar slechts enkelen hiervan konden pas later (in 1944) worden gepubliceerd, vanwege illustratierechten.

Voor sommige van zijn werken vond de Belgische schilder-graficus Félicien Rops (1833-1898) ongetwijfeld zijn inspiratie bij Poe. In 1864 had hij Baudelaire ontmoet, nadat de Fransman naar Brussel was uitgeweken. Van al de kunstenaars die Baudelaire in België zag, vond enkel het werk van Rops gratie in zijn ogen. Ze werden vrienden. Tijdens hun bezoek aan de barokke kerk van Saint-Loup in Namen kreeg Baudelaire de hersenbloeding die hem later fataal zou worden.

Rops tekende het titelblad van Baudelaire's *Les Epaves* en illustreerde een aantal gedichten uit diens *Les Fleurs de mal*, die in Frankrijk waren gecensureerd en daarom in Brussel werden gepubliceerd. Voor zover ik weet heeft Rops geen werk van Poe geïllustreerd, maar de dood en de fysieke aftakeling van de vrouwelijke personages in sommige van Rops' tekeningen en etsen (eerder dan de erotische), tonen zijn grote affiniteit met de Amerikaanse schrijver en diens *Conqueror Worm* uit Ligeia.

Zelfs vóór Rops was er al de figuur van Antoine Wiertz (1806-1865), vooral bekend van zijn monumentale schilderijen, zoals *De Grieken en de Trojanen vechten om het lijk van Patrocles* (5,20 × 8,52 meter!). Een hedendaagse liefhebber van Poe wordt zeker meer aangesproken door twee kleinere, morbide schilderijen, *L'inhumation précipitée* uit 1854 (een doodskist waarvan het deksel omhoog wordt geduwd door de handen van een schijndode man – niet overleden aan cholera – die ons vanuit de kist toegrijnst) en *Deux Jeunes Filles ou la Belle Rosine* uit 1847, met een naakt, Rubensiaans jong meisje frontaal tegenover het (haar?) skelet van een vrouw.

De allereerste vertalingen van Poe's verhalen verschenen in Franse tijdschriften in 1846-48. Het is niet zeker dat Wiertz hiervan heeft gehoord, maar deze twee werken hebben in ieder geval thema's die genuine Poe zijn.

Die schreef trouwens ook een verhaal *The Premature Burial* (1844) waarin de ik-persoon die lijdt aan catalepsie, zijn voorzorgen neemt 'voor in geval' maar later door zelfreflectie dit plan laat varen. In 1962 maakte de Amerikaanse regisseur Roger Corman (° 1926) een vrije filmversie (met obligate love interest) met acteur Ray Milland als de cataleptische Britse aristocraat.

HOP-FROG.

Hop-Frog is het verhaal van een dwerg-hofnar die de gevangene is van een corpulente Koning en zijn zeven even vette Ministers. Hop-Frog is kreupel, springt eerder als een kikker dan te lopen, maar heeft wel heel sterke armen. Hij zal wraak nemen op de koning die hem heeft gedwongen te drinken (hoewel hij alcohol heel slecht verdraagt). Voor een gemaskerd bal bedenkt hij een kostuum voor de koning en zijn ministers: ze zullen zich verkleden als orang-oetangs, ingesmeerd met pek en bedekt, NIET met veren (verwijzing naar Poe's satire *The System of Doctor Tarr and Professor Fether*), maar met vlassprietten. Het is zogezegd een spel uit het dorp waar hij vandaan kwam.

De dwerg laat hen zo aaneen ketenen dat hij het hele gezelschap met een kabel omhoog kan hijsen naar de kroonluchter. Dan klimt hij naar boven om 'te kijken' wie de bengelende figuren zijn en met zijn toorts steekt hij het spartelende gezelschap in brand. Hop-Frog kan ontsnappen langs het dak, samen met Trippetta, een mooi klein danseresje dat ook gevangen was genomen.

Hop-Frog werd door meerdere tekenaars geïllustreerd, o.a. door Arthur Rackham (*Hop-Frog's Last Joke*, illustraties bij Poe's *Tales of Mystery and Imagination*, 1935). Bij ons is er Ensors litho uit 1895 en de gravure uit 1898: *La vengeance de Hop-Frog* in de collectie van het Plantijn- Moretus museum, ook te zien in Mu.ZEE in Oostende.

Het thema van de misvormde dwerg aan een koninklijk hof werd ook gebruikt door Oscar Wilde in zijn verhaal *De Verjaardag der Infante*, uit de sprookjesbundel *A House of Pomegranates* uit 1891. Hier eindigt het verhaal niet zo mooi, want de dwerg, hartstochtelijk verliefd op de jonge Infante

aan het Escuriaal, realiseert zich pas zijn gebrek als hij zich voor het eerst in een spiegel ziet. Hij beseft dat de Prinses hem alleen maar heeft bespot en zijn hart breekt van verdriet. *'Haar fijne rozenlippen plooiden zich tot een uitdrukking van kinderlijke verachting. "Voortaan mogen zij, die bij mij komen spelen geen harten hebben," sprak zij en liep naar buiten in de tuin.'*

Waarom was de Infante zo hard? Misschien wel omdat haar zwaarmoedige vader zich nimmer om haar had bekommerd, en nooit over het verlies van haar vroeg gestorven moeder was geraakt. Hij had het lichaam van de Koningin trouwens laten balsemen en opbaren in een zwarte marmeren kapel van het paleis (Poe is hier echt niet ver).

Om op het Escuriaal terug te komen. Ook Michel de Ghelderode (1898-1962) gebruikte het thema van de Koning en de Nar in zijn toneelstuk *Escurial* uit 1927. Een wrede, waanzinnige koning verwisselt zijn rol met die van Foliaal, die later wraak probeert te nemen omdat ook hij op de (stervende koningin) verliefd is. Uiteindelijk wordt de Nar terecht gesteld, nadat hij de koning heeft proberen te vermoorden.

De Ghelderode was een Franstalige Brusselaar (maar Vlaming in 't diepst van zijn gedachten) en een groot bewonderaar van Poe, hoewel hij nooit diens verhalen in het Engels heeft gelezen. Zijn weduwe schonk in 1983 zijn volledige bibliotheek (1143 boeken) aan de ULB. Van Poe had hij de vertalingen door Baudelaire van de *Histoires extraordinaires*, de *Histoires grotesques et sérieuses* en de *Nouvelles histoires extraordinaires*, alle drie in de nieuwe uitgave van Calmann-Lévy uit 1922. De Ghelderode had ook de *Poésies complètes* van Poe, in een vertaling door Gabriel Mourey, met een voorwoord van de Franse auteur /esoterist Joséphin Péladan, uit 1898.

Poe vond zijn inspiratie voor Hop-Frog overigens in een waargebeurd historisch ongeval, het zogenaamde *Bal des Ardents*. Dit bal werd georganiseerd door Lodewijk van Orleans (de jongere broer van Koning Karel VI van Frankrijk) in januari 1393. Het was een gekostumeerd bal tere ere van het huwelijk van één van de hofdames. Verschillende hovelingen en ook Karel VI waren verkleed als behaarde wildemannen (mogelijk een heidens ritueel om duivelse krachten af te wenden). Het is niet duidelijk of het met opzet gebeurde, maar Lodewijk stak met zijn toorts één van de gekostumeerde wilden in brand. Uiteindelijk stierven er drie van hen en de koning kon ternauwernood ontsnappen.

In 1407 werd deze Lodewijk in de val gelokt door de Engelsgezinde Bourgondiërs en brutaal vermoord. Later zal ene Jeanne d'Arc de Orléans-clan steunen in zijn strijd tegen de Engelse bezetter, Karel VII tot koning van Frankrijk laten kronen, maar in 1431 in Rouen zelf eindigen op de brandstapel.

In zijn zevende filmadaptatie van Poe's werk, *The Mask of the Red Death* uit 1964, voerde regisseur Roger Corman de figuur van Hop-Frog op als nevenpersonage naast een legendarische Vincent Price als de satanistische prins Prospero die tijdens de Middeleeuwen de pestlijdende bevolking van een Italiaans bergdorp terroriseert.

THE DOMAIN OF ARNHEIM

Geklasseerd als een *fantasy*, is dit een beschouwend verhaal waarin Poe expliciet refereert naar Fonthill Abbey. Hier is de vriend van de schrijver een zekere Ellison, die (zoals Beckford) op zijn eenentwintigste verjaardag een ontzaglijke erfenis van 450 miljoen dollar ontvangt, fortuin van een verre verwant in Amerika dat gedurende 100 jaar is aangegroeid. Ellison heeft vier voorwaarden voor wat hij *bliss* noemt: in de eerste plaats oefeningen in de buitenlucht (Poe was in zijn jeugd heel sportief en een zeer goed zwemmer; zijn hogervermeld verhaal *A Premature Burial* heeft zijn ontknoping op de rivier in Richmond), de liefde van een vrouw, het misprijzen van ambitie en de spirituele beleving. Ellison heeft geen ambitie om een beroemd musicus of schilder te worden. Maar zijn ideaal is wel het creëren van Schoonheid. Hij zal een nieuwe vorm van schoonheid scheppen door de aanleg van een landschapstuin, het Domein van Arnheim. Maar, 'No such paradises are to be found in reality as have glowed on the canvas of Claude (Lorain).'

Zal het een natuurlijke of een artificiële aanleg worden? Hij zoekt naar spiritualiteit in zijn ontwerp, het moet het werk worden 'van engelen die zweven tussen de mens en God'. Het zal uiteindelijk geen ontwerp met excessieve, vermoeiende panorama's worden, maar een oord van seclusion, want wie hartzeer heeft vermijdt verre prospecten.

Na de dood van Ellison gaat het domein open voor een select publiek. Zijn reputatie zal die van Fonthill ruim overstijgen:

'The late death of my friend, in causing his domain to be thrown open to certain classes of visitors, has given to Arnheim a species of secret and sub-

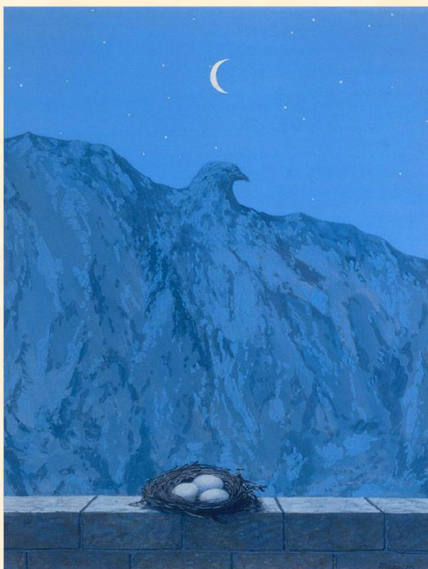
dued if not solemn celebrity, similar in kind, although infinitely superior in degree, to that which so long distinguished Fonthill.'

De tekst neemt ons in een boot en later in een kano mee op een lange, kronkelende rivier door het domein, om uiteindelijk uit te komen op een vista van semi-Gotische, semi-Saraceense paleizen, met honderden minaretten en pinakels die wel het werk lijken van de Sylfen, Feeën, Genii en Gnomen uit de occulte wereld. Op het eerste zicht een onmogelijke taak om dit picturaal weer te geven, maar toch hebben Ensor en Magritte het elk op hun manier geprobeerd.

Net zoals Rops was James Ensor aangesproken door het macabere en groteske van Poe's verhalen (zie Hop-Frog), maar hij schreef in een brief aan André de Ridder dat hij ook... net zoals Poe kon wegdromen over zekere landschappen, beladen met vrouwelijke tederheid...

In zijn schilderij *Le Domaine d'Arnhem* (1890) legde Ensor het moment vast waarop de kano van de bezoeker door de donkere rots-engte gaat glijden in de baai naar de ondergaande zon toe. Een Ensor uit zijn vroege, impressionistische periode, met een weergaloos kleurgebruik. Het doek komt uit privébezit maar is in langdurige bruikleen te bewonderen in de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten in Brussel

Ook de surrealist René Magritte was een bewonderaar van Poe. Zijn schilderij uit 1938 *The Domain of Arnhem* verwijst naar het domein van Poe.

Een immense blauwe rotswand, die bij nader inzien een roofvogel met uitgespreide vleugels blijkt te zijn. En op de voorgrond, als op een vensterbank, een nest met drie eieren.

In een ander schilderij van Magritte, *La Reproduction interdite* (1937), staat een man voor een spiegel die niet zijn gezicht toont, maar zijn rug. Wat wel juist gespiegeld wordt is het boek op de schouw, een versleten kopie van Poe's roman uit 1838 *The Narrative of A. Gordon Pym of Nantuck-*

et (hier in het Frans als *Les aventures d'Arthur Gordon Pym*). Ook reislitera-
tor Paul Theroux was gefascineerd door Pym en schreef erover in zijn boek
The Old Patagonian Express (1979).

Edgar Poe was een enorm veelzijdig schrijver (niet enkel van horror
verhalen), en zijn werk inspireert al meer dan honderd jaar talloze
schrijvers en schilders en recenter ook cineasten. Hij zal ongetwijfeld nog
jaren kunstenaars een creatieve 'boost' geven.

Referenties

The Collected Works of E.A. Poe. Wordsworth Library Collection, 2009

Peter Ackroyd, *Poe: A life cut short*. Chatto & Windus, London 2008.

Jean-Paul Vander Motten. *Poe and the Belgian Aesthetic Movement*. *Poe
Studies*. Dark Romanticism: History, Theory, Interpretation. Vol. 33 nrs 1-2,
blz 54-63, 2000

Oscar Wilde, *A House of Pomegranates*. 1891. *Het Granaatappelhuis*. Vert. Li-
ana van Oosterzee, Uitgave van de Wereldbibliotheek, 1947.

Ludo Noens, *Het Jeanne d'Arc syndroom*. *Buitengewone waarheid over een
buitengewone geschiedenis*. Uitgeverij Aspekt, 2017.

L. Noens, *Welkom in het Kwantum Universum (3): Edgar A. Poe, vader van
het Big Bang idee*. Portulaan nr.148 , 2021.